

تحلیلی جامعه‌شناختی از پنهان‌سازی هویت ایثارگری در دانشگاه مازندران^۱

* حیدر جانعلیزاده چوب‌بستی

** زهرا پازوکی‌نژاد

E-mail: hjc@umz.ac.ir

E-mail: zahrapazoki1464@gmail.com

تاریخ پذیرش: ۱۳۹۳/۷/۳۰

تاریخ دریافت: ۱۳۹۳/۲/۲۹

چکیده

پنهان‌سازی هویت ایثارگری، تلاشی اجتماعی برای مخفی‌سازی برخوردار بودن از ویژگی ایثارگر و یا وابسته به ایثارگر بودن است. هدف اصلی این مطالعه بررسی وضعیت پنهان‌سازی هویت ایثارگری کلیه کارکنان و اعضای هیأت علمی شاهد و یا ایثارگر دانشگاه مازندران در سال ۱۳۹۱ و چرایی اجتماعی این پدیده از منظر آنها است. داده‌های این مطالعه براساس نظریه هم‌نوایی اجتماعی و از طریق پرسشنامه محقق ساخته، جمع‌آوری شده‌اند. بنابر نتایج به دست آمده، میانگین حدود ۶۶ درصد پاسخ‌دهندگان این مطالعه دست به پنهان‌سازی هویت ایثارگری زده‌اند. از منظر جامعه مورد مطالعه، عوامل متعدد و مختلفی باعث پنهان‌سازی هویت ایثارگری می‌شوند. این عوامل می‌توانند به عوامل دینی و عوامل اجتماعی دسته‌بندی شوند.

کلید واژه‌ها: پنهان‌سازی هویت ایثارگری، هم‌نوایی هنجاری، عوامل اجتماعی، عوامل دینی.

۱. این مقاله مستخرج از طرح پژوهشی مصوب شورای پژوهشی دانشگاه مازندران با عنوان «بررسی جامعه‌شناختی پنهان‌سازی هویت ایثارگری در میان کارکنان و اعضای هیئت علمی شاهد و ایثارگر دانشگاه مازندران» در سال ۱۳۹۱ می‌باشد.

* دانشیار جامعه‌شناسی دانشگاه مازندران، دانشکده علوم انسانی و اجتماعی، گروه علوم اجتماعی، نویسنده مسئول

** کارشناس ارشد مطالعات جوانان، دانشگاه مازندران

مقدمه و طرح مسأله

ایثارگری از مقومات فرهنگ الهی - اسلامی است. شهادت بارزترین و بالاترین نماد تجلی این ارزش متعالی است که سبب حیات و جاودانگی دین اسلام شده است. وجود روحیه ایثارگری و رونق آن در جوامع اسلامی عاملی مهم برای بازدارندگی و دفاع در مقابل مهاجمان محسوب می‌شود. جنگ تحمیلی عراق علیه ایران صحنه تجلی ایثارگری بوده است.

در زمان جنگ ایران و عراق و در طول هشت سال دفاع مقدس، براساس آیین آزادی و فداکاری سیدالشهدا(ع) و ۷۲ تن از یاران درس خوانده در مکتب او، ارزش ایثارگری در جامعه بسیار نمایان بوده و منزلت اجتماعی ایثارگران و خانواده‌های آنان نزد عموم مردم بارز بوده است، کسانی که لباس رزم به تن پوشیدند، خانواده‌های آنان اهمیت و ارزش اجتماعی بالایی داشتند و ایثارگران و خانواده‌های آنان با افتخار به ایثارگری به زندگی اجتماعی ادامه می‌دادند (کریمی، ۱۳۸۸؛ جانعلیزاده چوببستی، ۱۳۸۹؛ فاضلی و همکاران، ۱۳۹۰) اما طی سال‌ها بعد از اتمام جنگ تحمیلی جامعه ایران و خاصه طی سال‌های اخیر براساس تجربیات زیسته این محققان و اندک تحقیقات انجام شده در این خصوص (آهنگرسلابنی، ۱۳۸۶؛ کریمی، ۱۳۸۸؛ فاضلی و همکاران، ۱۳۹۰) در عرصه‌های اجتماعی بخش قابل ملاحظه‌ای از خانواده‌های شهداء، فرزندان شهید و ایثارگر، ایثارگران و اعضای خانواده آنان تمایلی به آشکارسازی هویت ایثارگری از خود ندارند و حتی به پنهان‌سازی آن مبادرت می‌ورزند و از بیان این هویت اکراه دارند، این در حالی است که انتظار معقول و طبیعی آن است که آنها نه فقط اکراه نداشته باشند بلکه به آن افتخار کرده و به بازگو کردن آن مبادرت ورزند (جانعلیزاده چوببستی، ۱۳۸۹: ۳۷).

ممکن است این باور در بین برخی از ایثارگران وجود داشته باشد که این امر نه یک نقص بلکه یک سرمایه است و نشانی از نهادینه شدن ارزش‌های دینی مکتب اسلام است، و وجود آن برای حفظ ارزش‌هایی مانند اخلاص، گذشت، نوع‌دوستی و وطن‌دوستی لازم و ضروری است. با وجود این که این استدلال در خصوص چرایی پنهان‌سازی هویت ایثارگری نسبت به برخی از اعضای جامعه ایثارگری واقعی و معتبر است، اما نسبت به برخی دیگر خاصه در بین نسل‌های بر جای مانده از ایثارگران مانند فرزندان جانباز و شهدا و حتی برخی از خود ایثارگران و دیگر اعضای جامعه ایثارگری این پنهان‌سازی ممکن است ناشی از فشار اجتماعی باشد. شاید از نظر آنها، پنهان‌سازی

هویت و ارزش‌های ایثارگری واقعیتی باشد که گریبان‌گیر جامعه ایثارگر و ارزش‌های ایثارگری شده است و گسترش و عمیق‌تر شدن این امر در دراز مدت شاید فراموشی تاریخی را دربارهٔ جامعه ایثارگر و ارزش‌های وابسته به آن در نسل‌های بعد پدید آورد (فاضلی و همکاران، ۱۳۹۰: ۳۴). آیا پژوهش‌های قابل ملاحظه‌ای در خصوص وضعیت پنهان‌سازی هویت ایثارگری و چرایی آن در ایران و دیگر کشورهای جهان انجام شده است؟ مطالعات صورت گرفته چه یافته‌های مهمی را نشان می‌دهند؟

بررسی پیشینه تحقیق در موضوع مورد بررسی مطالعات اندکی را نشان می‌دهد. برخی از محققان با رویکرد کیفی، پنهان‌سازی هویت ایثارگری را در بین بازماندگان ایثارگران بررسی کردند. آهنگر سلابنی (۱۳۸۶) در تحقیق خود به بررسی علل پنهان‌سازی هویت ایثارگری همسران شاهد پرداخت. روش بررسی این محقق، مصاحبه ساخت نیافته و اسنادی بود. نتایج مطالعه او نشان داد که عدم واکنش مثبت مردم به عامل فرهنگی، کتاب‌های حاوی فرهنگ ایثار و شهادت، تغییر الگوهای زندگی در جامعه، بی‌تجربگی و ناپختگی‌های مسئولان در بدو تشکیل بنیاد شهید، سیاسی شدن بنیاد شهید، برداشت‌های غلط از امتیازات این قشر و بزرگنمایی امتیازات تخصیص داده شده به خانواده شهدا در پنهان‌سازی هویت ایثارگری همسران شهید نقش داشته است.

شارع‌پور (۱۳۸۷) به بررسی میزان حمایت اجتماعی ناشی از شبکه‌های اجتماعی در بین فرزندان شهدای پرداخت که دچار آسیب‌های اجتماعی نشده بودند، وی دریافت که این گروه از سطح اعتماد اجتماعی اندکی برخوردارند و شبکه خانوادگی تنها شبکه‌ای است که از آنها حمایت می‌کند و نقش سایر شبکه‌های اجتماعی مانند خویشاوندان، دوستان و همسایگان در ارائه کمک و حمایت به آنان بسیار ضعیف است. از دید این محقق، این امر نشان دهنده نوعی غفلت جمعی و عدم درک مسئولیت عمومی در قبال این افراد در سطح سازمانی و فردی بوده است.

کریمی (۱۳۸۸) به بررسی عوامل مؤثر بر پنهان‌سازی هویت دانشجویان شاهد و ایثارگر دانشگاه‌های استان مازندران پرداخت. در این مطالعه، روش تحقیق از نوع پیمایشی و ابزار گردآوری اطلاعات، پرسشنامه بود. جامعه نمونه تحقیق مشتمل بر ۲۷۵ نفر از دانشجویان شاهد و ایثارگر دانشگاه‌های استان مازندران بود. الگوی نظری این پژوهش تلفیقی بود. نتایج تحقیق وی نشان داد «که رفتار نامقبول سازمان‌ها و دستگاه‌های اجرایی ذی‌ربط در امور ایثارگران عدم احساس حمایت اجتماعی را موجب شده که به نوبه خود باعث بروز مظاهر بی‌اعتمادی اجتماعی و نارضایتی از عضویت در

جامعه ایثارگری و تأثیرات منفی بر پیشرفت تحصیلی و کم و بیش تضعیف اعتماد به نفس جامعه نمونه شده که در نهایت این امر موجب پنهان‌سازی هویت شهادت و ایثارگری در نمونه مورد مطالعه می‌شود» (کریمی، ۱۳۸۸: ۷).

جانعلیزاده چوب‌بستی (۱۳۸۹) به بررسی میزان سرمایه اجتماعی جانبازان اعصاب، روان و ضایعه نخاعی در استان مازندران پرداخت. در تحقیق وی ۲۶۹ نفر از جانبازان با حداقل ۲۵ درصد جانبازی (ناشی از اعصاب و روان) به‌عنوان نمونه به‌صورت تصادفی انتخاب شدند. روش تحقیق در این مطالعه کمی و از نوع پیمایشی بود. این محقق دریافت که به لحاظ فراوانی و نوع شبکه اجتماعی قابل اتکاء برای جانبازان، به‌طور متوسط خویشاوندان در مرتبه اول، دوستان صمیمی در مرتبه دوم و همسایگان در مرتبه آخر قرار می‌گیرند. حدود ۷۵ درصد جمعیت مورد بررسی معتقدند که جو جامعه قابل اعتماد نیست و رفتار احترام‌آمیز با آنها ندارند.

فاضلی و همکاران (۱۳۹۰) به بررسی وضعیت صیانت اجتماعی جامعه ایثارگر و خانواده‌های شاهد پرداختند. این بررسی در ۹ شهرستان (شیراز، ساری، مشهد، زنجان، تهران، تبریز، کرمانشاه، ارومیه و بوشهر) و به‌صورت کیفی و با انجام مصاحبه با بیش از ۱۰۰ نفر از ایثارگران، خانواده‌های شاهد، کارکنان بخش‌های مرتبط با امور اجتماعی سازمان بنیاد شهید و جانبازان انجام شد. نتایج این بررسی نشان داد، پیوند اجتماعی این گروه با جامعه مطلوب نیست، ضعف در سطوح اعتماد و حمایت اجتماعی در بین این قشر از جامعه و جامعه بزرگتر وجود داشته و به لحاظ پایگاه اجتماعی و اقتصادی وضعیت مطلوبی بر آنها حاکم نیست.

جانعلیزاده چوب‌بستی و پازوکی‌نژاد (۱۳۹۲) در بررسی خود با عنوان تحلیلی نظری - جامعه‌شناختی بر پنهان‌سازی هویت ایثارگری به‌عنوان سبک زندگی، بنیان‌های نظری جامعه‌شناختی پنهان‌سازی هویت ایثارگری را مورد بررسی قرار دادند. روش بررسی در این مقاله، مطالعه و تحلیل نظریه‌های جامعه‌شناختی ضمن بهره‌گیری از دیدگاه برخی متخصصان خبره با انجام مصاحبه‌های اکتشافی بود. تحلیل نظری نظریه‌های طرد اجتماعی، سرمایه اجتماعی، مبادله، هم‌نوایی اجتماعی، انتخاب عقلانی، برچسب‌زنی و نظریه تغییر ارزش‌ها و تفاوت بین نسلی نشان داد که با وجود برخی تمایزات، وجوه مشترک قابل ملاحظه‌ای بین این نظریه‌ها از حیث پاسخ‌دهی به چرایی پنهان‌سازی هویت ایثارگری وجود داشته است. این محققان معتقد بودند سطح کارآمدی تجربی این

نظریه‌ها در خصوص چرایی جریان پنهان‌سازی هویت ایثارگری به کارگیری آنها در محیط اجتماعی واقعی با استفاده از روش‌های علمی معتبر وابسته است.

در خصوص موضوع مورد بررسی در این مقاله در خارج از ایران به ندرت می‌توان پژوهشی پیدا کرد. به‌عنوان نمونه می‌توان به تحقیق کوئینین و همکارانش (۲۰۰۳) اشاره کرد که به بررسی اختلالات روانی بعد از جنگ در کهنه سربازان جنگ ویتنام پرداختند. ۱۳۷۷ نفر از سربازان ایالات متحده که در یک دوره ۱۴ ساله در جنگ ویتنام شرکت داشتند، به‌عنوان نمونه مورد بررسی انتخاب شدند. روش تحقیق این مطالعه پیمایشی بود. نتایج نشان داد که عدم حمایت اجتماعی، نگرش منفی جامعه نسبت به آنها و در نتیجه انزوای اجتماعی در بروز اختلالات روانی آنان تأثیر داشته است. هم‌چنین، طرد کهنه سربازان از اجتماع نقش مهمی را در پنهان‌سازی آنها در جامعه داشت. این محققان راهکارهایی مانند حضور بیشتر در جامعه به خصوص شرکت در یادواره‌ها، صحبت درباره تجربیات، ارزش بخشیدن ساختار سیاسی جامعه به اقدامات آنها در جنگ برای جلوگیری از این مشکلات و انزوای اجتماعی این کهنه سربازان پیشنهاد کردند.

جمع‌بندی و تحلیل تحقیقات داخلی و خارجی نشان می‌دهد که چند دسته مطالعات در خصوص موضوع مورد مطالعه در این تحقیق وجود دارد. دسته اول، مطالعاتی هستند که به‌طور مستقیم به بررسی چرایی پنهان‌سازی هویت ایثارگری پرداختند. مطالعات آهنگر سلابنی (۱۳۸۶) و کریمی (۱۳۸۷) در این دسته قرار می‌گیرد. اما ویژگی مشترک هر دوی این مطالعات آن است که نوع جامعه آماری آنها شامل همه انواع جامعه ایثارگری نبود و صرفاً یا همسران شاهد یا دانشجویان شاهد یا ایثارگر را مد نظر قرار دادند و سایر جامعه ایثارگر مورد مطالعه قرار نگرفتند. دسته دوم مطالعات انجام شده مطالعاتی هستند که به بررسی مسایل و مشکلات جامعه ایثارگری مانند کاهش «حمایت اجتماعی، سرمایه اجتماعی، اعتماد اجتماعی» در بین جامعه ایثارگر و وابستگان به آنها توجه داشتند که نتیجه آن، ضعیف شدن تعلقات و تعاملات جامعه ایثارگر و جامعه بزرگتر بود. وجود چنین مسایلی بر پنهان‌سازی هویت ایثارگری اثر گذاشته است. تحقیقات انجام شده توسط شارع‌پور (۱۳۸۷)، فاضلی و همکاران (۱۳۹۰)، و کوئینین و همکارانش (۲۰۰۳) مثال‌هایی از این نوع مطالعات هستند. دسته سوم این مطالعات تحقیقاتی هستند که به تحلیل صرفاً نظری پنهان‌سازی هویت ایثارگری پرداختند. مطالعه جانعلیزاده چوب‌بستی و پازوکی‌نژاد (۱۳۹۲) در این دسته قرار می‌گیرد.

مطابق جمع‌بندی ارائه شده، تحقیقات قابل ملاحظه‌ای در خصوص سطح پنهان‌سازی هویت ایثارگری، چرایی اجتماعی این وضعیت و نیز چگونگی جلوگیری یا کاهش آن و رفع موانع در این جریان در بین ایثارگران انجام نشده است و این محورها و خلأهای تحقیقاتی نیاز به کاوش علمی دارند. هدف اصلی این مطالعه طرح برخی از این خلأها و پاسخ به آن با نگاهی جامعه‌شناختی بود و بر این اساس، پرسش‌های زیر مطرح گردید.

پرسش‌های پژوهش

- تا چه حد جریان پنهان‌سازی هویت ایثارگری در میان اعضای هیئت علمی و کارکنان شاهد و یا ایثارگر دانشگاه مازندران شیوع داشته است؟
- چه عوامل اجتماعی بر وضعیت پنهان‌سازی هویت ایثارگری آنها مؤثر بودند؟

چارچوب نظری تحقیق

یکی از واقعیت‌های زندگی اجتماعی در ایران پنهان‌سازی هویت ایثارگری توسط بعضی از اعضای جامعه ایثارگری است. با بررسی مطالعات انجام شده و قابل دسترس، خلأ تحلیل‌های نظری - جامعه‌شناختی در این خصوص احساس می‌شود. بنابراین، این پرسش مطرح می‌شود که نظریه‌های جامعه‌شناختی چه پاسخی به چرایی پنهان‌سازی هویت ایثارگری می‌دهند. جانعلیزاده چوب‌بستی و پازوکی‌نژاد (۱۳۹۲) چند نظریه اجتماعی در حوزه جامعه‌شناسی و روان‌شناسی اجتماعی (نظریه طرد اجتماعی، نظریه سرمایه اجتماعی، نظریه مبادله، نظریه هم‌نوایی اجتماعی، نظریه انتخاب عقلانی، نظریه برچسب‌زنی، نظریه تغییر ارزش‌ها و تفاوت نسلی) را در این مورد مد نظر قرار دادند. از آنجا که بکارگیری همه این نظریه‌ها و عملیاتی کردن آنها برای بررسی موضوع پنهان‌سازی هویت ایثارگری به دقت‌ها و سرمایه‌گذاری‌های فکری و زمانی زیادی نیاز داشته است و از طرفی دیگر، محتوای نظریه هم‌نوایی اجتماعی (هم‌نوایی هنجاری/ فشار اجتماعی) می‌تواند بخش‌هایی از عناصر دیگر نظریه‌های بیان شده را پوشش دهد، از این جهات این نظریه به‌عنوان چارچوب نظری این تحقیق در نظر گرفته شد.

هم‌نوایی اجتماعی یکی از نظریه‌های روان‌شناسی اجتماعی است. هم‌نوایی نوعی تغییر در رفتار یا عقاید شخص در نتیجه اعمال فشار واقعی یا خیالی از طرف فردی دیگر یا گروهی از مردم است (جواهری، ۱۳۸۸: ۵۵). هم‌نوایی اجتماعی دارای انواعی

است. هم‌نوایی اطلاعاتی و هم‌نوایی هنجاری دو نوع هم‌نوایی اجتماعی است. در هم‌نوایی اطلاعاتی، افراد با گروه و جمع هم‌نوا می‌شوند بدان دلیل که نظر جمع را درست می‌دانند و لذا تسلیم منطق جمع می‌شوند. اما در هم‌نوایی هنجاری، هم‌نوایی به دلیل ترس از پیامدهای منفی مخالفت با نظر جمع، اتفاق می‌افتد و فرد هم‌نوا به ظاهر نظر آنها را می‌پذیرد و از انجام هرگونه نظر و کنشی که مخالفت وی را با نظر جمع نشان دهد، خودداری می‌کند. «... یعنی در اینجا در واقع شخص به درستی نظر خود و نادرست بودن نظر جمع اطمینان دارد، اما عمداً با جمع هم‌رنگی نشان می‌دهد تا تصویری منفی از خود در افراد گروه ایجاد نکند (کریمی، ۱۳۷۳: ۱۱۷). شاید بتوان به هم‌نوایی نوع اول، هم‌نوایی از روی ارادهٔ توأم با اقتناع نام نهاد و هم‌نوایی نوع دوم را هم‌نوایی اجباری و از سر اضطرار نامید. در این نوع هم‌نوایی، مردم به دلیل فشار اجتماعی بالا و مصون ماندن از خطرات احتمالی تسلیم می‌شوند اما قلباً نظر جمع را قبول ندارند و با آن مخالفند. این نوع هم‌نوایی مطابق همان ضرب‌المثل معروف در فرهنگ و ادب فارسی است که می‌گوید: «خواهی نشوی رسوا، هم‌رنگ جماعت شو».

مطابق نظریهٔ هم‌نوایی اجتماعی، پنهان‌سازی هویت ایثارگری توسط جامعه ایثارگری به دلیل فشار اجتماعی است. وقتی جامعهٔ ایثارگری در اجتماعی زندگی می‌کند که اغلب آنها تصورشان بر این است (یا حتی معتقدند) که ایثارگران و خانواده‌های شهید و وابستگان آنها از امتیازات نابحقی برخوردارند، و حق دیگران و عموم مردم جامعه را خورده‌اند و معمولاً به دفعات فراوان خود جامعه ایثارگری این نوع برخوردها را دیده و تجربه کرده‌اند، در چنین محیطی که مبتنی بر فشار اجتماعی است، ممکن است برخی عدم افشای هویت ایثارگری را شیوه‌ای برای دفاع از خود تفسیر کنند؛ چون آشکارسازی هویت ایثارگری به احتمال قوی با پیامدهایی منفی مثل به جا گذاشتن تصویری منفی از خود در ذهن دیگران و طرد اجتماعی همراه خواهد بود. بنابراین ترجیح می‌دهند هم‌نوایی هنجاری انجام دهند و حداقل سکوت کنند.

روش تحقیق

نوع تحقیق حاضر توصیفی و تبیینی است. جامعه آماری این مطالعه را ۱۱۵ نفر از اعضای هیأت علمی و کارکنان شاهد و ایثارگر دانشگاه مازندران تشکیل دادند که به دلیل پایین بودن حجم جامعه آماری، همه جمعیت حاضر به‌عنوان نمونه آماری انتخاب شدند. داده‌ها از طریق پرسشنامه محقق ساخته و به‌صورت خود اجرا جمع‌آوری شدند.

از مجموع ۷۷ پرسشنامه دریافتی، به ۳ پرسشنامه به طور کامل پاسخ داده نشد و لذا این سه پرسشنامه‌ها از روند تحلیل خارج شدند. ابزار گردآوری اطلاعات، پرسشنامه محقق ساخته و شرکت در مطالعه و پر کردن پرسشنامه‌ها براساس تمایل شخصی افراد بود. سؤالات پرسشنامه در دو بخش سؤالات بسته و باز طرح شد که از مجموع ۷۴ پاسخگو، ۴۱ نفر به سؤالات باز نیز پاسخ دادند. برای معتبرسازی بیشتر پرسشنامه ضمن این که از چارچوب نظری تحقیق (اعتبار سازه‌ای) بهره گرفته شد، نظر متخصصان و صاحب نظران در حوزه موضوع مورد مطالعه در مورد انطباق پرسشنامه با ویژگی‌های مورد انتظار لحاظ شده است. برای سنجش میزان پایایی مقیاس‌های مفاهیم مورد بررسی از آلفای کرونباخ استفاده شد. آلفای مقیاس پنهان‌سازی هویت ایتارگری (که با سه گویه سنجیده شد) ۰/۹۰ و برای همنوایی هنجاری (سنجش شده با ۲۶ گویه) ۰/۹۵ بدست آمد.

در این پژوهش، پنهان‌سازی هویت ایتارگری به عنوان تلاشی اجتماعی برای مخفی سازی برخوردار بودن از ویژگی «ایتارگر و یا وابسته به ایتارگر» بودن، تعریف شده است. صفت ایتارگر و وابسته به ایتارگر شامل رزمندگان، جانبازان، آزادگان، همسر و فرزندان جانبازان و آزادگان، و اعضای خانواده شهداء (اعم از فرزند، همسر، پدر و مادر، خواهر و برادر شهید) است. مفهوم همنوایی هنجاری به محیط اجتماعی اشاره دارد که بر نگرش و رفتار عامل اجتماعی اثر منفی و بازدارنده دارد؛ به طوری که آن عامل اجتماعی به دلیل آن «محیط اجتماعی نامناسب و فشارآور» خیالی یا واقعی، رفتار حقیقی خودش را تغییر می دهد. در این معنا، مفهوم همنوایی هنجاری در پژوهش حاضر با چند مؤلفه (عامل) و گویه تعریف عملیاتی شده است که گویه‌های مربوطه در جدول شماره ۱ آمده است. این مؤلفه‌ها و گویه‌ها عبارت بودند از:

- نگاه بدبینانه و توهم اجتماعی به تجلیل از ایتارگران در جامعه (گویه‌های ۱ تا ۵، ۱۱ تا ۱۳، ۱۵، ۲۰ و ۲۱).
- جو بی احترامی و تحقیر ایتارگران در جامعه (گویه‌های ۶، ۷، ۱۹ و ۲۲).
- سرکوفت و انگ‌زنی (گویه‌های ۲۳ و ۲۴).
- پایین بودن ارزش ایتارگری در جامعه (گویه‌های ۸ تا ۱۰ و ۱۸).
- عدم درک مسایل و مشکلات جامعه ایتارگری (گویه ۱۴).
- سوءاستفاده از نام و منزلت جامعه ایتارگری (گویه ۱۷).
- ترس از طرد اجتماعی (گویه‌های ۲۵ و ۲۶).
- بزرگنمایی خدمات به جامعه ایتارگری (گویه ۱۶).

یافته‌های تحقیق

از کل ۱۱۵ نفر عضو جامعه ایثارگری دانشگاه مازندران، ۷۷ نفر (حدود ۶۷ درصد) در این تحقیق شرکت کردند. بررسی متغیرهای زمینه‌ای نشان داد که ۹۳/۹ درصد پاسخ‌دهندگان مرد و ۶/۱ درصد نیز زن بودند؛ از ۷۴ مشارکت‌کننده در این مطالعه که به پرسشنامه پاسخ کامل دادند. به لحاظ نوع ایثارگری: ۱۹ درصد رزمنده؛ ۴/۱ درصد جانباز؛ ۲/۷ درصد برادر شهید؛ ۱/۴ درصد خواهر شهید؛ ۶/۸ درصد فرزند جانباز؛ ۹/۵ درصد فرزند شهید؛ ۹/۵ درصد پدر شهید؛ ۱۴/۹ درصد رزمنده و جانباز؛ ۶/۸ درصد رزمنده و برادر شهید؛ ۲/۷ درصد جانباز و برادر شهید؛ ۵/۴ درصد رزمنده، جانباز و آزاده؛ ۱۰/۸ درصد رزمنده، جانباز و برادر شهید بودند و بقیه (۶/۴ درصد) نیز نوع ایثارگری خویش را مشخص نکردند. به لحاظ شغل سازمانی، ۵۴/۹ درصد کارمند دانشگاه مازندران و ۳۷/۸ درصد عضو هیئت علمی بودند و ۸/۱ درصد نیز پاسخی ندادند. از نظر مرتبه علمی ۴۵/۷ درصد اعضای هیئت علمی در مرتبه استادیاری، ۳۷/۱ درصد نیز دانشیار، ۸/۶ درصد دارای مرتبه استادی بودند و ۸/۶ درصد نیز پاسخی ندادند.

بخش قابل ملاحظه‌ای از جمعیت مورد بررسی در این مطالعه دست به پنهان‌سازی هویت ایثارگری خود زدند. مطابق داده‌های بدست آمده، حدود ۶۵ و ۶۱ درصد از پاسخگویان با دو گویه (عبارت) «در محیط‌های مختلف اجتماعی هویت ایثارگری خود را مخفی نگه می‌دارم» و «اغلب در زندگی اجتماعی طوری عمل می‌کنم که اطرافیان و افراد جامعه متوجه نشوند که من ایثارگر و یا از اعضای خانواده شاهد و یا ایثارگر هستم» بسیار موافق یا موافق بودند. درصد موافقان نشان داد که سطح پنهان‌سازی هویت ایثارگری جامعه ایثارگر دانشگاه مازندران در حد متوسط رو به بالا بود. البته اگر درصد مربوط به گروه «نه موافق و نه مخالف» نیز با مسامحه در مقوله موافقان قرار گیرد، بیش از ۷۰ درصد جامعه مورد بررسی جزء کسانی قرار می‌گیرند که دست به پنهان‌سازی هویت زدند. در صورتی که نظر پاسخ‌دهندگان فقط در خصوص گویه «در محیط‌های مختلف اجتماعی هویت ایثارگری خود را مخفی نگه می‌دارم» مد نظر قرار گیرد، این میزان به حدود ۸۰ درصد نزدیک می‌شود. به عبارت دقیق‌تر، تنها حدود ۲۱/۶ درصد پاسخ‌دهندگان هویت ایثارگری خودشان را پنهان نساختند. میانگین رتبه‌ای (۳/۵۶) نیز این یافته را تأیید می‌کند. از آنجا که مقدار انحراف معیار گویه‌ها پایین بود (۱/۳)، پاسخ مشارکت‌کنندگان در مطالعه همگن بود.

روش دیگر بررسی میزان پنهان‌سازی هویت ایثارگری آزمودنی‌ها، محاسبه مجموع امتیاز گویه‌ها برای هر پاسخگو و سپس محاسبه میانگین میزان پنهان‌سازی هویت ایثارگری است. میانگین میزان پنهان‌سازی هویت ایثارگری ۱۰/۵۱ با انحراف معیار ۳/۹۱ است. با توجه به عدد میانگین و با توجه به این‌که این شاخص براساس ۳ گویه با امتیاز ۱ تا ۵ ساخته شده است، می‌توان بیان کرد که حداقل امتیاز هر پاسخگو ۳ و حداکثر آن ۱۵ و میانگین نظری نیز ۹ است. بنابراین می‌توان نتیجه گرفت که میزان پنهان‌سازی هویت ایثارگری بالاتر از متوسط است.

براساس ستون درصد موافقان جدول شماره ۱، ۱۰ گویه دارای امتیاز بالای ۶۰ درصد بودند که نشان دهنده فشار اجتماعی بالاتر از حد متوسط است و جامعه ایثارگری با موافقت با این گویه‌ها ضمن این‌که تأیید کرد که در محیط اجتماعی فشارآوری زندگی می‌کند، علاوه بر این، آنها علت پنهان‌سازی هویت ایثارگری خود را نیز به انواع این فشارها نسبت دادند. در میان گویه‌های دهگانه، بیشترین درصدهای موافقت به ترتیب به گویه‌های ۱، ۱۳، ۲۰ و ۱۷ اختصاص یافت. ستون میانگین رتبه‌ای ۲۴ گویه از ۲۶ گویه بالای ۳ و حتی برخی نزدیک به ۴، ۴، و بالاتر از ۴ است که نشان دهنده اعتقاد به وجود فشار اجتماعی و مؤثر بودن آن به‌عنوان عامل پنهان‌سازی هویت ایثارگری است.

روش دیگر بررسی میزان هم‌نوایی هنجاری از منظر جامعه مورد مطالعه و اثر آن بر پنهان‌سازی هویت ایثارگری آنها، محاسبه مجموع امتیاز گویه‌ها برای هر پاسخگو و سپس محاسبه میانگین میزان هم‌نوایی هنجاری است. میانگین میزان هم‌نوایی هنجاری ۸۸/۵۹ با انحراف معیار ۲/۲۰ است. با توجه به عدد میانگین و با توجه به این‌که این شاخص براساس ۲۶ گویه با امتیاز ۱ تا ۵ ساخته شده است، می‌توان گفت که حداقل امتیاز هر پاسخگو ۲۶ و حداکثر آن ۱۳۰ است و میانگین نظری نیز ۷۸ است. بنابراین می‌توان نتیجه گرفت که میزان هم‌نوایی هنجاری بالاتر از متوسط است.

جدول شماره ۱: توزیع فراوانی و آماره‌های توصیفی هم‌نوایی هنجاری

گویه‌ها و آماره‌ها							
کاملاً موافقم	تا حدی موافقم	نه موافق نه مخالف	تا حدی مخالفم	کاملاً مخالفم	درصد موافقان	میانگین رتبه‌ای	انحراف معیار رتبه‌ها
۱- خیلی از افراد جامعه فکر می‌کنند که دولت و جامعه به ایثارگران و خانواده‌های شاهد و ایثارگر حق و حقوق زیادی می‌دهد.							
۵۱/۴	۲۷	۶/۸	۶/۸	۸/۱	۷۸/۴	۴/۰۶	۱/۲۶
۲- خیلی از افراد جامعه فکر می‌کنند که ایثارگران و خانواده‌های شاهد و ایثارگر سربار جامعه هستند.							
۲۱/۶	۲۹/۷	۱۲/۲	۱۷/۶	۱۸/۹	۵۱/۳	۳/۱۷	۱/۳۴
۳- خیلی از افراد جامعه فکر می‌کنند که ایثارگران و خانواده‌های شاهد و ایثارگر دارند حق مردم را می‌خورند.							
۲۸/۴	۳۱/۱	۱۲/۲	۱۲/۲	۱۶/۲	۵۹/۵	۳/۴۳	۱/۴۹
۴- خیلی از افراد جامعه فکر می‌کنند که ایثارگران و خانواده‌های شاهد و ایثارگر بر سر گنج نشسته‌اند و هیچ مشکلی ندارند.							
۳۳	۲۳	۱۳/۵	۱۲/۲	۱۷/۶	۵۵	۳/۴۳	۱/۴۹
۵- افراد جامعه به ایثارگران و خانواده‌های شاهد و ایثارگر طور دیگری نگاه می‌کنند و جامعه ایثارگری برای رهایی از زخم زبان‌ها هویت ایثارگری خود را مخفی می‌کند.							
۲۳	۳۷/۸	۱۳/۵	۸/۱	۱۷/۶	۶۰/۸	۳/۴۰	۱/۳۹
۶- هویت ایثارگری توسط ایثارگران و خانواده‌های شاهد و ایثارگر پنهان می‌شود چون با افشای آن، آنها تحت کنترل و فشار اجتماعی قرار می‌گیرند.							
۱۰/۸	۴۰/۵	۲۱/۶	۱۴/۹	۱۲/۲	۶۲/۱	۳/۲۲	۱/۱۹
۷- جامعه ایثارگری معمولاً نمی‌تواند در محیط‌های اجتماعی به افشا و ابراز هویت ایثارگری خود بپردازد چون با افشای آن مورد تحقیر و تمسخر قرار می‌گیرند.							
۸/۱	۳۳/۸	۱۸/۹	۱۸/۹	۱۸/۹	۴۱/۹	۲/۹۰	۱/۲۹
۸- خیلی از افراد جامعه باور به ایثارگری ندارند و ارزشی برای آن قایل نیستند و لذا نمی‌توان هویت ایثارگری خود را نزد آنها بازگو کرد.							
۱۸/۹	۳۲/۴	۲۳	۱۰/۸	۱۴/۹	۵۱/۳	۳/۲۹	۱/۳۱
۹- سهم قابل ملاحظه‌ای از افراد جامعه خیلی وقت‌ها کلمات و جملات نامناسبی در خصوص ایثارگران و یا اعضای خانواده شاهد و ایثارگر به کار می‌برند لذا نمی‌توان هویت ایثارگری خود را نزد آنها ابراز کرد.							
۱۲/۲	۴۵/۹	۱۶/۲	۱۳/۵	۱۲/۲	۵۸/۱	۳/۳۲	۱/۲۱
۱۰- خیلی از افراد جامعه ارزش اجتماعی مناسبی برای جامعه ایثارگری قایل نیستند و لذا نمی‌توان هویت ایثارگری خود را نزد آنها بازگو کرد.							
۱۷/۶	۴۳/۲	۱۲/۲	۱۶/۲	۱۰/۸	۶۰/۸	۳/۴۰	۱/۲۵

۱۱- خیلی از افراد جامعه فکر می‌کنند که دولت بین ایثارگران و خانواده‌های شاهد و ایثارگر و افراد عادی جامعه تبعیض اجتماعی فاحش و ناروایی قابل شده است.							
۳۱/۴	۲۷	۱۳/۵	۱۲/۲	۱۴/۹	۵۹/۴	۳/۵۰	۱/۴۳
۱۲- همین که جامعه بفهمد ما ایثارگر (رزمنده، یا جانباز یا آزاده) و یا خانواده شهید و یا ایثارگر هستیم نگاه به این سمت می‌رود که شغل ما به آسانی و بدون دغدغه به دست آمده است.							
۳۵/۱	۳۷/۸	۹/۵	۸/۱	۹/۵	۷۲/۹	۳/۸۱	۱/۲۶
۱۳- جامعه فکر می‌کند که ما خیلی در رفاه هستیم و همه نیازهای ما برآورده شده است.							
۳۳/۸	۴۳/۲	۸/۱	۴/۱	۱۰/۸	۷۷	۳/۸۵	۱/۲۴
۱۴- اکثر افراد جامعه مسایل و مشکلات اعضای جامعه ایثارگری خاصه جانبازان و فرزندان شهید را درک می‌کنند.							
۹/۵	۲۰/۳	۱۳/۵	۳۹/۲	۱۷/۶	۵۶/۸	۳/۳۵	۱/۲۵
۱۵- جو جامعه طوری شده که همه فکر می‌کنند تنها اعضای جامعه ایثارگری و خانواده‌های شاهد و ایثارگر از پول و دیگر امکانات و امتیازات مملکت بهره‌مند می‌شوند.							
۲۵/۷	۴۱/۹	۱۰/۸	۱۶/۲	۵/۴	۶۶/۶	۳/۶۶	۱/۱۸
۱۶- بزرگنمایی خدمات به جامعه ایثارگری در جامعه به گونه‌ای است که تنها با پنهان کردن هویت ایثارگری می‌توان از دریافت اتهام نادرست در امان ماند.							
۱۷/۶	۳۷/۸	۲۳	۱۲/۲	۹/۵	۵۵/۳	۳/۴۱	۱/۱۹
۱۷- پنهان‌سازی هویت ایثارگری بدان دلیل است که برخی از اسم و جایگاه جامعه ایثارگری سوءاستفاده کرده‌اند و به امتیازات نابحق، و یا مال و منال و یا موقعیت‌هایی دست یافتند که حقشان نبوده است. چنین کسانی به آبروی اجتماعی جامعه ایثارگری ضربه زده‌اند و فضای اجتماعی را آلوده کرده‌اند و لذا جامعه ایثارگری ترجیح می‌دهد هویت خویش را پنهان نگهدارد.							
۳۲/۴	۴۱/۹	۱۷/۶	۱/۴	۶/۸	۷۴/۳	۳/۹۱	۱/۰۸
۱۸- در مجموع بخش قابل ملاحظه‌ای از افراد جامعه ارزش زیادی برای جامعه ایثارگری قابل نیستند، چنین پیشی موجب پنهان‌سازی هویت ایثارگری شده است.							
۸/۱	۴۴/۶	۱۳/۵	۲۱/۶	۱۲/۲	۵۴/۷	۳/۱۴	۱/۲۱
۱۹- خیلی از افراد جامعه اگر متوجه شوند که شما ایثارگر یا از اعضای خانواده شاهد و ایثارگر هستید، شما را تحویل نمی‌گیرند و به شما احترام نمی‌گذارند.							
۵/۴	۲۷	۲۵/۷	۲۱/۶	۲۰/۳	۳۲/۴	۲/۷۵	۱/۴۷
۲۰- معتقدم فضای جامعه طوری شده است که بسیاری از مردم تصور می‌کنند که جامعه ایثارگری به‌طور غیرعادلانه‌ای از بسیاری از امکانات و امتیازات اجتماعی (مثل شغل، تحصیل، وام زیاد و با درصد سود پایین) برخوردار گشته‌اند.							
۴۳/۲	۳۲/۴	۸/۱	۱۳/۵	۲/۷	۷۵/۶	۴	۱/۱۴

۲۱- غالباً دیده می‌شود که مردم می‌گویند امتیازاتی مثل اشتغال، وام با درصد سود پایین، سهمیه ورود به دانشگاه صرفاً به ایثارگران و خانواده‌های شاهد و ایثارگر داده می‌شود و به افراد عادی جامعه نمی‌رسد.	۳۶/۵	۳۳/۸	۱۰/۸	۹/۵	۹/۵	۷۰/۳	۳/۷۸	۱/۲۹
۲۲- اغلب و به کرات مشاهده کردم که برخی از مردم اعضای جامعه ایثارگری را به دلیل ایثارگر بودن و یا اعضای خانواده شاهد و ایثارگر بودن (هویت ایثارگری) در زندگی روزمره تحقیر و مذمت کرده‌اند.	۱۴/۹	۳۵/۱	۱۸/۹	۱۴/۹	۱۶/۲	۵۰	۳/۱۷	۱/۳۱
۲۳- فضای اجتماعی و فرهنگی جامعه طوری شده است که جامعه ایثارگری در صورت ابراز هویت ایثارگری، مورد نکوهش واقع می‌شود و انگ بی‌لیاقتی در کسب موقعیت‌ها به آنها زده می‌شود.	۱۷/۶	۲۹/۷	۱۷/۶	۱۸/۹	۱۶/۲	۴۷/۳	۳/۱۳	۱/۳۵
۲۴- معتقدم جامعه ایثارگری از طریق مخفی نگه داشتن هویت ایثارگری، می‌خواهد از بسیاری از خسارت‌های اجتماعی مثل انگ‌های ناروا، تحقیر شخصیتی، از دست دادن احترام اجتماعی و عدم دریافت برجسته‌ی‌های کافی رهایی پیدا کند.	۱۴/۹	۳۹/۲	۱۷/۶	۱۸/۹	۹/۵	۵۴/۱	۳/۳۱	۱/۲۱
۲۵- معتقدم اعضای جامعه ایثارگری بدان دلیل دست به پنهان‌سازی هویت ایثارگری می‌زنند که در صورت ابراز هویت ایثارگری جامعه آنها را طرد می‌کند.	۱۲/۲	۲۷	۲۰/۳	۲۳	۱۷/۶	۳۹/۲	۲/۹۳	۱/۳۰
۲۶- ایثارگران و خانواده‌های شاهد و ایثارگر هویت ایثارگری خود را پنهان می‌کنند، چون با افشای آن، آنها نمی‌توانند وارد برخی شبکه‌های اجتماعی شوند و یا در صورت عضو بودن در آن شبکه‌ها، از آن شبکه‌ها رانده می‌شوند.	۴/۱	۴۰/۵	۳۲/۴	۱۳/۵	۹/۵	۴۴/۶	۳/۱۶	۱/۰۳

جدول شماره ۲: توزیع فراوانی و آماره‌های توصیفی هویت ایثارگری و هم‌نوایی هنجاری

هم‌نوایی هنجاری		پنهان‌سازی هویت ایثارگری		سطح سنجش
درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	
۷۱/۶	۲۷	۶۶/۲	۳۷/۸	کاملاً موافقم
	۴۴/۶		۲۸/۴	موافقم
۲۴/۳		۱۳/۵		نه موافق نه مخالف
۴/۱	۴/۱	۲۰/۴	۹/۵	مخالفم
	۰		۱۰/۹	کاملاً مخالفم
۱۰۰		۱۰۰		جمع

داده‌های جدول شماره ۲ نشان می‌دهد، حدود ۶۶ درصد جامعه مورد مطالعه و مشغول به کار در دانشگاه مازندران، هویت ایثارگری خود را پنهان می‌کنند. به عبارت دقیق‌تر، به طور میانگین صرفاً حدود ۲۰ درصد (۲۰/۴ درصد) از ۷۴ پاسخ دهنده به گویه‌های سنجش کننده وضعیت پنهان‌سازی هویت ایثارگری، هویت ایثارگری خود را پنهان نکردند و بیش از ۷۰ درصد آنها به نامناسب بودن محیط اجتماعی اذعان داشتند و علت پنهان‌سازی هویت ایثارگری را به انواع فشارهای اجتماعی نسبت دادند.

تحلیل رگرسیونی داده‌ها نیز نشان داد که هشت متغیر مربوط به سازه هم‌نواپی هنجاری به طور هم‌زمان حدود ۶۰ درصد ($R^2 = 0/596$) ضریب تعیین^۱ تغییرات متغیر وابسته (سطح پنهان‌سازی هویت ایثارگری) را توضیح دادند. در میان این عوامل هشتگانه (آنچنان‌که در بخش روش تحقیق - تعریف عملیاتی آمده است)، صرفاً دو عامل: ۱- جو بی‌احترامی و تحقیر ایثارگران در جامعه ($R^2 = 0/689$) و ۲- نگاه بدبینانه و توهم اجتماعی نسبت به تجلیل از ایثارگران در جامعه ($R^2 = 0/573$) به طور معنادار مهم‌ترین عوامل اثرگذار بر پنهان‌سازی هویت ایثارگری بودند.

در مطالعه حاضر علاوه بر استفاده از پرسش‌های بسته برای کسب پاسخ در خصوص چرایی پنهان‌سازی هویت ایثارگری، در قالب پرسشی باز (به نظر شما چرا برخی از اعضای جامعه ایثارگری هویت ایثارگری خود را پنهان می‌نمایند؟) نیز تلاش شد تا علل پنهان‌سازی هویت ایثارگری مورد بررسی قرار گیرد. مطالعه و تحلیل نوشته‌های ۳۰ آزمودنی (حدود ۴۰ درصد از پاسخ‌دهندگان) در پاسخ به پرسش باز اشاره شده، نشان می‌دهد که آنها به عوامل مختلف و متعددی اشاره کردند، اما نوع این عوامل بیشتر دینی یا اجتماعی است. ضمن اشاره به تعریف هر یک از عوامل دینی و عوامل اجتماعی، به برخی از این عوامل نیز به طور مشخص اشاره می‌شود.

عوامل دینی

منظور از عوامل دینی آن عناصری است که به اعتقادات، احکام و اخلاق الهی مربوط می‌شود (۱) و شامل مواردی است که یا نشان از تدین و دینداری است یا جزء مواردی است که نشان از دورافتادگی دینی و فاصله گرفتن از دین دارد. بر این اساس، ممکن است پنهان‌سازی هویت ایثارگری به جهت پایبندی به دین انجام گیرد و در برخی

1. Coefficient of determination (R²)

موارد نیز از کم‌رنگ شدن تعهد به دین ناشی گردد. کسب پاداش معنوی و اجر اخروی، اخلاص‌ورزی، کسب رضای خدا، یا محیطی آغشته به برخی ویژگی‌های غیراخلاقی در جامعه مثل دورنگی، ریا و بی‌صدافتی از جمله این عوامل هستند.

عوامل اجتماعی

منظور از عوامل اجتماعی آن مواردی است که ناشی از شرایط اجتماعی است و در روابط اجتماعی معنا پیدا می‌کند و شامل تصور اجتماعی مردم و عملکرد عامل‌های اجتماعی (مثل افراد، گروه‌ها، نهادها، فرهنگ) می‌شود. براساس این تعریف، برخی از عوامل اجتماعی که از نظر ۳۰ پاسخ دهنده به پرسش باز این تحقیق باعث پنهان‌سازی هویت ایثارگری می‌شود، عبارتند از: زخم‌زبان‌ها، سرکوفت‌ها و انگ‌های مختلف، وجود نگاه بدبینانه و توهم اجتماعی در تجلیل از جامعه‌ی ایثارگری در بخش قابل ملاحظه‌ای از جامعه، بی‌احترامی‌ها، ناکارآمدی مدیریتی و بد عمل کردن برخی مسئولان، غلو و بزرگنمایی در ارائه خدمات به جامعه ایثارگری توسط مسئولان و رسانه‌های جمعی، و سوءاستفاده برخی ایثارگران و نیز ایثارگر‌نماها از اسم و جایگاه جامعه ایثارگری.

خلاصه و نتیجه‌گیری

این مطالعه دو هدف مشخص دارد:

- ۱- تعیین وضعیت پنهان‌سازی هویت ایثارگری اعضای شاهد و ایثارگر کارمند یا عضو هیئت علمی مشغول به کار در دانشگاه مازندران،
 - ۲- علل اجتماعی مؤثر بر پنهان‌سازی هویت ایثارگری از منظر اعضای این جامعه.
- تلاش‌های محققانه پیرامون طرح موضوعات اشاره شده و تلاش برای کسب یافته‌های علمی در خصوص آنها گرچه بسیار اندک است ولی در پژوهش‌های صورت گرفته توسط آهنگرسلابنی (۱۳۸۶)، شارع‌پور (۱۳۸۷)، کریمی (۱۳۸۸)، جانعلیزاده چوب‌بستی (۱۳۸۹)، فاضلی و همکاران (۱۳۹۰)، جانعلیزاده چوب‌بستی و پازوکی‌نژاد (۱۳۹۲) یک یا هر دو هدف اشاره شده، خاصه چرایی پنهان‌سازی هویت ایثارگری به صورت مستقیم یا غیرمستقیم مد نظر و مورد تحلیل قرار گرفت. در پیشینه خارجی نیز به برخی تحقیقات مربوط به مسایل و مشکلات کهنه سربازان اشاره شد. جمع‌بندی و تحلیل پژوهش‌های داخلی و خارجی نشان می‌دهد که این مطالعات در

سه دسته قابل طبقه‌بندی هستند: دسته نخست تحقیقاتی هستند که به‌طور مستقل و مستقیم به چرایی پنهان‌سازی هویت ایثارگری پرداختند، اما تنها بخش کوچکی از جامعه ایثارگری (همسران شهدا یا فرزند شهید یا ایثارگر) را پوشش دادند. دسته دوم مطالعات مربوط به پژوهش‌هایی می‌شود که به‌طور مستقل و مستقیم به چرایی پنهان‌سازی هویت ایثارگری پرداختند، اما به بررسی مسایل و مشکلات اجتماعی جامعه ایثارگری پرداختند و به تأثیرات این مشکلات بر وضعیت پیوند جامعه ایثارگری با جامعه، انزوای اجتماعی و پنهان‌سازی هویت ایثارگری اشاره کردند. دسته سوم این مطالعات صرفاً تلاش‌های نظری محسوب می‌شوند.

در حالی که در مطالعات قبلی همسران شهید (آهنگرسلابنی، ۱۳۸۶: ۱۹۵) و دانشجویان شاهد و ایثارگر (کریمی، ۱۳۸۸: ۵۴) به‌عنوان جامعه آماری مورد مطالعه قرار گرفتند، در این پژوهش، کل کارمندان و اعضای هیئت علمی شاهد و یا ایثارگر دانشگاه مازندران (۱۱۵ نفر) جمعیت مورد مطالعه بودند و انواع ایثارگران (مثل رزمندگان، جانبازان، آزادگان، فرزند شهید و ایثارگر، خواهر و برادر شهید، پدر شهید) را نیز دربرگرفتند. از تعداد ۱۱۵ نفر عضو جامعه ایثارگری دانشگاه مازندران، ۷۴ نفر به پرسشنامه تحقیق به‌طور کامل پاسخ دادند و به‌طور میانگین بیش از ۶۶ درصد آنها دست به پنهان‌سازی هویت ایثارگری زدند. این یافته با یافته‌های تحقیقاتی کریمی (۱۳۸۸) بسیار مشابه است. در تحقیق کریمی (۱۳۸۸) بیش از ۶۰ درصد مشارکت‌کنندگان در تحقیق، در حد متوسط و بالاتر از متوسط هویت ایثارگری خود را مخفی کردند.

به لحاظ نوع علل مؤثر در پنهان‌سازی هویت ایثارگری، یافته‌های مطالعه حاضر با یافته‌های تحقیقات گذشته در برخی موارد مشابه و در برخی موارد متمایز است. این ادعا با بررسی و مقایسه نتایج این مطالعه با یافته‌های تحقیقات قبلی قابل تأیید و استناد است. در حالی که در مطالعات گذشته خاصه تحقیقات آهنگرسلابنی (۱۳۸۶) و کریمی (۱۳۸۸) صرفاً به تأثیر عوامل اجتماعی بر پنهان‌سازی هویت ایثارگری اشاره شده است، نتایج این مطالعه نشان داد که در موضوع مخفی نمودن هویت ایثارگری عوامل اجتماعی و عوامل دینی اثرگذار بوده است. بنابراین ضروری است در تحلیل چرایی پنهان‌سازی هویت ایثارگری به عوامل دینی و معنوی مثل کسب پاداش اخروی، اخلاص‌ورزی و کسب رضای الهی دقت و توجه کرد. بدین ترتیب، نمی‌توان پنهان‌سازی هویت ایثارگری را صرفاً به‌عنوان امری ناصواب تلقی و تفسیر کرد، بلکه می‌شود از آن به‌عنوان یک سرمایه معنوی یاد کرد که برخی از اعضای جامعه ایثارگری

از این طریق می‌خواهند در مسیر قرب الی‌الله قدم بردارند. البته بسیاری از پاسخ‌دهندگان مطالعه حاضر بر تأثیر عوامل اجتماعی نیز به پنهان‌سازی هویت ایثارگری اشاره کردند. به طوری که بیش از ۷۰ درصد آنها قایل به این بودند که در شرایط و فضای اجتماعی نامناسب و فشارزا زندگی می‌کنند و چنین فضایی بر پنهان‌سازی هویت ایثارگری‌شان اثرگذار بوده است.

وجه مشترک یافته‌های تحقیق حاضر با یافته‌های تحقیقاتی کریمی (۱۳۸۸)، شارع‌پور (۱۳۸۷)، فاضلی و همکاران (۱۳۹۰) و جانعلیزاده چوب‌بستی (۱۳۸۹) پایین بودن سطح برخورداری جامعه ایثارگری از سرمایه اجتماعی در جامعه است که این خود بر پدیده پنهان‌سازی هویت ایثارگری اثرگذار است. یافته‌های مطالعه شارع‌پور (۱۳۸۷) نشان داد که سطح اعتماد اجتماعی فرزندان شهید پایین است و سطح حمایت شبکه‌های اجتماعی مانند خویشاوندان، دوستان و همسایگان به آنها ضعیف است. چنین یافته‌ای از نگاه این محقق، بیانگر نوعی غفلت عمومی و عدم ادراک اجتماعی قشر ایثارگر توسط جامعه را نشان می‌دهد؛ یافته‌ای که در تحقیق حاضر نیز به عنوان عامل اثرگذار بر پدیده پنهان‌سازی هویت ایثارگری آمده است. تحقیق جانعلیزاده چوب‌بستی نیز نشان داد که ۷۵ درصد جانبازان مورد مطالعه بر این باورند که جامعه مورد اعتماد نیست و با آنها رفتار احترام‌آمیزی ندارد. یافته فاضلی و همکارانش (۱۳۹۰) نیز مشخص کرد که پیوند اجتماعی جانبازان مورد مطالعه با جامعه ضعیف است و بین آنها و جامعه فاصله اجتماعی وجود دارد. در این مطالعه نیز یافته‌ها نشان داد که رفتار احترام‌آمیز با اعضای جامعه ایثارگری پایین است. همه این گزاره‌ها دلالت بر پایین بودن سطح بهره‌مندی اعضای جامعه ایثارگری این مطالعه از سرمایه اجتماعی در محیط زندگی است. از سویی دیگر، بررسی یافته‌های مطالعه حاضر نشان می‌دهد که با نتایج تحقیقات قبلی تمایزاتی نیز دارد.

دقت در داده‌ها و یافته‌های این تحقیق نشان می‌دهد که عوامل مختلف و متعددی بر پنهان‌سازی هویت ایثارگری تأثیر دارند، اما در مجموع می‌توان این عوامل را به دو دسته عوامل دینی و عوامل اجتماعی تقسیم نمود. در دسته نخست می‌توان به عناصری چون کسب پاداش معنوی و اخروی، دوری از ریا و تظاهر دینی، کسب رضای خداوند و فرسایش ارزش‌های اخلاقی در جامعه اشاره کرد و در دسته دوم (عوامل اجتماعی)، عامل‌های فراوان و متنوعی قرار می‌گیرند که برخی از آنها عبارتند از:

- سوءاستفاده برخی از ایثارگران و ایثارگر‌نماها از اسم و جایگاه ایثارگر.

- بزرگنمایی در ارائه خدمات و امتیازات به ایثارگران.
 - وجود انواع سرکوفت‌ها، انگ‌ها، زخم زبان‌ها، به جامعه ایثارگری.
 - وجود نگاه بدبینانه، تصور غلط و توهم اجتماعی به تجلیل از جامعه ایثارگری و اختصاص امکانات و امتیازات زیاد و غیرعادلانه به آنها در جامعه.
 - پایین بودن ادراک اجتماعی به مسایل و مشکلات جامعه ایثارگری خاصه جانبازان و فرزندان شهید.
 - وجود جو بی‌احترامی و تحقیر ایثارگران در جامعه.
 - ترس از طرد اجتماعی.
 - ناکارآمدی برخی مدیران و عملکرد نامناسب برخی مسئولان.
- بنابراین نمی‌توان چرایی پنهان‌سازی هویت ایثارگری را به یک عامل ارجاع داد، بلکه در این جریان عوامل فراوان و مختلفی نقش دارند. البته قدرت اثرگذاری همه این عوامل یکسان نیست و برخی از این عوامل نقش اساسی‌تری دارند. از منظر مشارکت‌کنندگان این مطالعه، با ملاک قرار دادن میانگین درصد موافقان به عوامل هشتگانه مربوط به سازه همنوایی هنجاری، دو عامل مهم‌تر بودند:
- سوءاستفاده از نام و منزلت جامعه ایثارگری توسط برخی از ایثارگران و ایثارگر نماها (حدود ۷۴ درصد جمعیت مورد بررسی موافق وجود این واقعیت و اثربخشی آن بر پنهان‌سازی هویت ایثارگری بودند).
 - نگاه بدبینانه و وجود توهم اجتماعی در تجلیل از جامعه ایثارگری و اعطای بی‌حد و حصر امتیازات و امکانات به آنها (به‌طور میانگین حدود ۶۶ درصد پاسخ‌دهندگان موافق وجود توهم اجتماعی بودند). از بین ۱۱ گویه بخش‌کننده این مؤلفه، توجه به میانگین درصد موافقان با برخی از آنها خاصه سه گویه زیر اهمیت این گزاره را بیشتر نشان می‌دهد: ۱- خیلی از افراد جامعه فکر می‌کنند که دولت و جامعه به ایثارگران و خانواده‌های شاهد و ایثارگر حق و حقوق زیادی می‌دهند (حدود ۷۸ درصد موافق)، ۲- جامعه فکر می‌کند که ما خیلی در رفاه هستیم و نیازهای ما برآورده شده است (۷۷ درصد موافق)، ۳- معتقدم فضای جامعه به گونه‌ای است که بسیاری از مردم تصور می‌کنند که جامعه ایثارگری به‌طور غیرعادلانه‌ای از بسیاری از امکانات و امتیازات اجتماعی (مثل شغل، تحصیل، وام زیاد و با درصد سود پایین) برخوردار شده است (حدود ۷۶ درصد موافق).
- آثار توهم اجتماعی در تجلیل از ایثارگران در برخی تحقیقات قبلی (مثل شارع‌پور،

۱۳۸۶: ۲۲۸؛ محمدرضایی‌نوده و همکاران، ۱۳۸۶: ۳۲۰) نیز آمده است. آنها به موضوع توهم اجتماعی در تجلیل از ایثارگران اشاره کردند و پیامدهای منفی آن را نیز متذکر شدند: «در نظر بعضی مردم، جامعه ایثارگر (خانواده‌های شهدا، جانبازان، و آزادگان) از امکانات بی‌حد و حصر نظام استفاده می‌کنند که در مواردی، این نگرش باعث ایجاد دیدگاه‌های منفی در جامعه شده است و حتی برای خود اعضای جامعه ایثارگری نیز مشکل‌آفرین است. این در حالی است که فرزندان شهید، خود تلاشگرانی خستگی‌ناپذیر بوده‌اند؛ اما می‌توان گفت که بین تصور با واقعیت در مورد جامعه ایثارگری، تفاوت معنادار وجود دارد که همین تصورات غلط و کم‌توجهی به جامعه ایثارگری، باعث گرفتار شدن بعضی از ایثارگران به انحرافات اجتماعی (اعتیاد و...) و مشکلات روانی و... شده است» (محمدرضایی‌نوده، ۱۳۸۶: ۳۲۰). شارع‌پور نیز در این خصوص می‌نویسد: «پس از گذشت حدود دو دهه از پایان دوره دفاع مقدس به مرور زمان، نوعی توهم اجتماعی در خصوص تجلیل از ایثارگران پدید آمد و تصور برخی از مردم جامعه بر این است که این گروه از تسهیلات و امکانات بیش از حدی برخوردارند. عدم نگرش صحیح و مثبت در مورد ارائه خدمات به ایثارگران و جانبازان می‌تواند آسیب‌های متعددی به فرهنگ ایثارگری وارد نماید. بروز چنین آسیبی نه تنها سبب شکاف اجتماعی بین توده مردم و ایثارگران می‌شود؛ بلکه حتی می‌تواند برای آینده کشور نیز مضر باشد. بروز این سوءتفاهم از یک‌سو ناشی از عوامل خاصی است که در تعامل با هم به شکل‌گیری آن در طول زمان کمک می‌کنند. از سوی دیگر مانند بسیاری دیگر از پدیده‌های اجتماعی می‌توان با مطالعه و شناسایی آن به رفع یا اصلاح آن کمک کرد. از جمله عواملی که سبب بروز توهم اجتماعی در نحوه تجلیل از ایثارگران شده است. همانا فقدان اطلاع‌رسانی شفاف و صادقانه از طریق رسانه‌های جمعی در مورد خدمات و سرویس‌هایی است که در کشورهای دیگر نسبت به این گروه ارائه می‌شود» (شارع‌پور، ۱۳۸۶: ۲۲۸). وجود چنین توهم اجتماعی در جامعه به توسعه احساس تبعیض اجتماعی کمک خواهد کرد و این احساس به نوبه خود باعث موضع‌گیری منفی و احساس تنفر به جامعه ایثارگری خواهد شد. تحقق چنین احساسی به تحقق شکاف اجتماعی کمک کرده و به امنیت جامعه صدمه خواهد زد (جانعلیزاده چوب‌بستی، ۱۳۸۸: ۱۱۷). این جریان بر پنهان‌سازی هویت ایثارگری اثری اساسی دارد. واقعیت آن است که در جامعه ما نه فقط به خانواده‌های شهداء و ایثارگران، خدمات و تسهیلات فراوان و فوق‌العاده‌ای داده نمی‌شود، بلکه در موارد قابل ملاحظه‌ای،

مجموعه مذکور از نیازمندی‌های ضروری و حیاتی نیز محروم هستند. این مهم وقتی روشن‌تر می‌شود که انسان از نزدیک با جامعهٔ ایثارگری و نیز خانواده‌های آنها در تعامل باشد، مسایل و مشکلات آنها را مشاهده و حس کند، ضمن این‌که این مهم با آگاهی از میزان و نوع تسهیلات و خدماتی که در ایران به خانواده‌های شهداء و ایثارگران ارائه می‌شود با آنچه در کشورهای جهان به رزمندگان و بازماندگان آنها ارائه شده و می‌شود، و مقایسه آنها با یکدیگر، روشن‌تر می‌گردد.

مطابق یافته‌های این مطالعه، ضمن این‌که انجام مطالعات ملی و تطبیقی برای درک دقیق‌تر از سطح پنهان‌سازی هویت ایثارگری در جامعه ایثارگری و چرایی وقوع و شیوع آن و نیز انجام پژوهش درخصوص نگرش عموم مردم و افراد غیرشاهد و ایثارگر به جامعه ایثارگری ضروری است. برای رفع عوامل مؤثر بر پنهان‌سازی هویت ایثارگری خاصه توهم اجتماعی در تجلیل از ایثارگران نیاز است سطح آگاهی واقعی جامعه از زندگی ایثارگران و خانواده‌های آنان و نیز چرایی احترام و فواید تکریم آنها ارتقا یابد. برای تحقق چنین راهبردی راه‌هایی مثل ساخت فیلم‌های مستند از زندگی و مشکلات مختلف ایثارگران خاصه آزادگان و جانبازان و نشان دادن آن به عموم افراد جامعه، نشان دادن فیلم‌های مستند از چگونگی برخورد و احترام سایر ملت‌ها و دولت‌ها در تجلیل از قربانیان و بازماندگان جنگ در کشورهای مختلف، ترسیم واقعی، دقیق و مستند کارهای بزرگی که رزمندگان در جبهه‌های جنگ هشت ساله آفریدند، پیشنهاد می‌شود. این‌که پیامدهای منفی یا مثبت پنهان‌سازی هویت ایثارگری در جامعه چه هستند و چگونه می‌توان اثرات منفی آن را کاهش داد و به افزایش کارکردهای مثبت آن کمک نمود، موضوعاتی هستند که به تحقیقات مستقل و بیشتری نیاز دارند و مناسب است که با رویکردهای مختلف و به‌صورت بین‌رشته‌ای به موضوع نگرینده شود و مطابق این رویکردها، جست‌وجوهای علمی صورت گیرد.

یادداشت‌ها

۱- اکثر قریب به اتفاق علمای اسلام، «دین» را مجموعهٔ عقاید، اخلاقیات و احکامی تعریف کرده‌اند که خداوند توسط پیامبرانش برای هدایت بشر فرستاده است. این مدل سنتی از تعریف دین که امروزه در عرف علمای اسلام، رایج و تا اعصار بسیار دوری قابل ردیابی است در دین سه عنصر یا سه بُعد اصلی را از همدیگر تمییز می‌دهد: «عقاید»، «اخلاق» و «احکام» (طالبان، ۱۳۸۸: ۳).

منابع

- آهنگرسلابنی، اعظم (۱۳۸۶)؛ «همسران شهدا، مروجان اصلی فرهنگ ایثار و شهادت»، در *مجموعه مقالات همایش آسیب‌شناسی ترویج فرهنگ ایثار و شهادت*، دانشگاه مازندران، ۲۵ مهر ۱۳۸۶، صص ۲۰۳-۱۵۳، بابل‌سر.
- جانعلیزاده چوب‌بستی، حیدر (۱۳۸۸)؛ «چالش‌های ترویج فرهنگ ایثار و شهادت در جامعه»، *مطالعات فرهنگی و ارتباطات*، س ۵، ش ۱۴، صص ۱۲۶-۱۱۱.
- ----- (۱۳۸۹)؛ «بررسی سرمایه اجتماعی جانبازان اعصاب و روان و ضایعه نخاعی در استان مازندران»، *مجله مطالعات اجتماعی ایران (انجمن جامعه‌شناسی ایران)*، دوره ۴، ش ۳، صص ۴۵-۲۱.
- جانعلیزاده چوب‌بستی، حیدر؛ پازوکی‌نژاد، زهرا (۱۳۹۲)؛ «تحلیلی نظری - جامعه‌شناختی بر پنهان‌سازی هویت ایثارگری به‌عنوان سبک زندگی»، در *مجموعه مقالات همایش ملی سبک زندگی - الگوی ایرانی و اسلامی*، اردیبهشت ۱۳۹۲، صص ۳۷۰-۳۳۹، بابل‌سر.
- جواهری، محمدحسین (۱۳۸۸)؛ «مقایسه زنان و مردان در هم‌نویسی اجتماعی»، *جامعه‌شناسی*، دوره ۵، ش ۳، صص ۶۵-۵۵.
- شاعرپور، محمود (۱۳۸۶)؛ «توهم اجتماعی در تجلیل از ایثارگران جنگ: تجربه جهانی»، در *مجموعه مقالات همایش آسیب‌شناسی ترویج فرهنگ ایثار و شهادت*، دانشگاه مازندران، ۲۵ مهر ۱۳۸۶، صص ۲۸۴-۲۲۷، بابل‌سر.
- ----- (۱۳۸۷)؛ *بررسی میزان حمایت اجتماعی ناشی از شبکه‌های اجتماعی در بین فرزندان شاهد دچار آسیب‌های اجتماعی (مطالعه موردی: استان‌های مازندران و گلستان)*، برگرفته شده از پایگاه اطلاع‌رسانی فرهنگ ایثار و شهادت: www.navidshahed.com. بازیابی شده در ۱۹ تیر ۱۳۹۳.
- طالبان، محمدرضا (۱۳۸۸)؛ *پیمایش سنجش دینداری در ایران*، مرکز افکارسنجی جهاد دانشگاهی (ایسپا).
- فاضلی، محمد؛ اسماعیلی، وحید؛ حبیبی، زینب؛ خاوری، راضیه؛ اشتیاقی، معصومه؛ علیپور، حمید؛ علیزاده، توحید؛ فرهادزاده، جابر؛ کاظمیان، مهرداد؛ محمدی، نریمان؛ همتی، زهرا (۱۳۹۰)؛ *تدوین سند چشم‌انداز صیانت اجتماعی ایثارگران در سال ۱۴۰۴*، معاونت پژوهش و ارتباطات بنیاد شهید و امور ایثارگران استان مازندران.
- کریمی، علی (۱۳۸۸)؛ *بررسی عوامل مؤثر بر پنهان‌سازی هویت دانشجویان شاهد و ایثارگر*، معاونت پژوهش و ارتباطات فرهنگی بنیاد شهید و امور ایثارگران استان مازندران.
- کریمی، یوسف (۱۳۷۳)؛ *روان‌شناسی اجتماعی (نظریه‌ها، مفاهیم و کاربردها)*، تهران: رودکی.
- محمدرضایی‌نوده، علی‌اکبر؛ سرگزی، حسینعلی؛ کابلی، قاسمعلی؛ آلوستانی، زینب (۱۳۸۶)؛ «شناسایی عوامل و موانع ترویج فرهنگ ایثار و شهادت (مطالعه موردی: استان گلستان)» (صص ۳۲۲-۲۸۱)، در *مجموعه مقالات همایش آسیب‌شناسی ترویج فرهنگ ایثار و شهادت*، دانشگاه مازندران، ۲۵ مهر ۱۳۸۶، بابل‌سر.
- Koenen, K. C., Stellman, J. and Stellman, S. T. (2003); "Risk Factors for Course of Posttraumatic Stress Disorder among Vietnam Veterans: A 14 – Year Follow-Up of American Legionnaires", *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 71(6): 980-986.

پروہشگاہ علوم انسانی و مطالعات فرہنگی
پرتال جامع علوم انسانی